

מכתלי בית הדין

תשובות אקטואליות
בענייני חושן משפט

גיליון קע"ב, תשפ"ב

משולחנו של הגאון
רבי מנחם מנדל
פומרנץ שליט"א
ריש מתיבתא 'עוז והדר'

המפעיל מזגן בית הכנסת בתשלום האם יכול לחייב אחרים?

הוא ניסה להסביר את המצב במהירות לשמעון: אדוני הנכבד, נכנס לחדר ומצאת אותו ממוזג וצונן בעיצומו של יום יוקר, ומה חשבת? וכי מלאכי השרת ירדו וציננו לך את בית מדרשך? אני מבין שאתה נוהג לשמוע כאן שיעור יומי בפורמט מצומצם, אבל היום הקדמתי אתכם וקניתי במיטב כספי את זכות השימוש וההנאה מהמוזגן, אבקש אותך להשיב לי את מקומי שקניתי בדיון. אם השיעור מתנהל בשקט מופתי, לא אכפת לי שתקיימו אותו כאן בצד החדר, אבל מוטב היה שתמצאו היום חדר אחר ותניחו לי ללמוד בשקט כאוות נפשי.

שמעון ניסה להסביר שהשיעור מתנהל בקביעות בשעה הזו בחדר הזה, ושהוא מעריך מאד את תרומתו של ראובן בסך ששה שקלים לצינון האוויר בחדר שבו יתקיים השיעור ואף מומין אותו להשתתף בו. אך נימת קולו הסגירה את מה שעבר במוחו ולא דלף אל לשונו, על חוצפתו המקוממת של ה'מאן דאמר' הלא קרוא שפלט בעיצומו של יום לחייו.

רגע לפני שמגיד השיעור, ר' מתתיהו, נכנס לחדר, הציע ראובן במין התרסה: יש לי רעיון פשוט, אני קניתי במיטב כספי ולנוחותי את פעילות המוזגן הזה לחצי השעה הקרובה, אני מבין שלא נעים לך ממגיד השיעור ש'לא התארגנת' בלשון המעטה, ומציע לך לקנות ממני את הפעילות הזו בשלושים שקלים, הרווח הזה יצדיק בעיני מעבר שלי לחדר אחר, אבל בפחות מכך, לא יעלה על הדעת. אני לא מעוניין להשתתף בשיעור שלך, וקיום השיעור כאן בשעה זו, כמוהו כלתפוס בציצת ראשי ולהשליכני חוצה.

זה השלב שבו נכנס ר' מתתיהו לחדר וחש בצנינה שנשבה בין השניים וכמו גימדה את צינת המוזגן.

בנועם שיחו והליכותיו, חיך ר' מתתיהו אל השנים את אחד מחיוכיו הכובשים ביותר, לפנינו נושא מעניין מאד. הוא מיהר להציג בפני השנים את הוויכוח ביניהם בנושא הלכתי מרתק, שטח את הצדדים לכאן ולכאן והבטיח להם שבשיעורו בין קבלת שבת לערבית בשבת הקרובה ישטח את מסקנותיו ההלכתיות לאחר שיתיעץ לגביהן עם מורה הוראה מובהק בדיני ממונות.

אחרי הקדמה כזו, התרכז ראובן, שהסתקרן לשמוע אם גם שיעור הרף היומי של ר' מתתיהו נשמע מרתק כל כך. הוא לא התאכזב, וכבר ציפה לליל שבת, לשמוע את אשר העלה ר' מתתיהו בכתו בבית ההוראה.

המצב היה רחוק מלהיות נעים. גם כך באותו יום לא נטה מזג האויר השרבי חסד למי שבחרו והעזו לצאת מביתם. אבל מה שנגלה לעיני רבי מתתיהו היה מביך מאוד אף שהתרחש בחלל ממוזג ונעים.

ר' ראובן, בעל בעמיו וממתפלליו הקבועים של קומפלקס ה'שטיבלאך' החדש 'ישועות פנחס', שירך את רגליו ברחובה ההביל של העיר. בעוד שעתיים הוא היה אמור לקיים פגישה חשובה לו ורצה להגיע אליה 'כמו מענטש', לא היה נראה שהדבר ישים, אך לפתע נצנץ רעיון במוחו: דף גמרא מתוק, אין טוב ממנו למנוחת הנפש, ובקומה השנייה של השטיבלאך החדשים ישנם כמה חדרים שקטים, שמן הסתם יהיה ניתן להפעיל באחד מהם מזגן טוב ומשיב רוח, תרתי משמע, תמורת שקלים בודדים.

הוא מאד אהב את 'חדר הקטיפה', החדר האחרון משמאל, שנקרא כך בפי ה'עולם' בשל וילאות הקטיפה שהשתלשלו בו מרום שמי קורה ועד הארץ ועליהם רקומים סמלי שנים עשר שבטי י-ה, תרומת ההפץ בעילום שמו. חדר זה קטן היה מכל שאר החדרים ובו כעשרים מקומות ישיבה בלבד. תפילות היו מתקיימות בו רק במצבי עומס קיצוני כשכל שאר החללים במבנה היו תפוסים. ובדרך כלל שימש המקום כ'היכל תורה' שבו ישבו לומדים בודדים אם בכלל ונהנו מהספרייה המהודרת שנמתחה על פני הקיר הצפוני כולו ובה ספרי היסוד של עולם הספר התורני במהדורות מפוארות.

הוא נכנס לחדר ושמח לגלות אותו ריק, ניגש למכשיר הדיגיטלי האחראי לגביית תשלום עבור פעילות המוזגן ושיקל לתוכו ששה שקלים, דמי הפעלת המוזגן לחצי שעה. לאחר שווידא שהמוזגן עובד היטב, ירד לקומת הכניסה כדי לדלות מהאוטומט למכירת משקאות בקבוקן צונן של משקה קל מוגז ועשה שוב את דרכו במעלה המדרגות אל 'גן עדן התחתון' הפרטי שלו, בו יתרפק על הגמרא האהובה.

חמש דקות להתרחשות שבה פתחנו: ראובן חזר ל'חדר הקטיפה', אך מה שראה שם לא מצא חן בעיניו. על המקום שבו תכנן לשבת, 'מול המוזגן', ישב שמעון, שהיה עסוק בדפדוף בגמרא שלפניו כדי להביאה למיקום הרף היומי. ראובן הספיק לראות שגמרא נוספת כבר מוכנה פתוחה על השולחן בשורה הראשונה ליד ארון הקודש וכיוון הצגתה לימד שהיא אמורה לשמש את מגיד השיעור שייכנס עוד מעט קט אל החדר.

עיקרי הנושא בהלכה

א. המוציא הוצאות בהשבת נכסי הפקר וזכה בהם אחר

ראשית נקדים כי דבר ברור הוא שראובן לא קנה דבר בכך ששילם להפעלת המזגן בבית הכנסת. בית הכנסת וגבאיו לא מעמידים את המקום לשכירות, אלא בסך הכל מעמידים לרשות המתפללים אפשרות ליהנות משירותי מיווג אוויר בעת התפילה והלימוד מבלי להפיל את עול האחזקה השוטפת על קופת בית הכנסת. האדם המפעיל את המזגן עושה את שיקול דעתו באשר לאפשרות השימוש בזמן הקרוב ואינו רוכש זכויות מיוחדות בחלל בית הכנסת לתקופת פעילות המזגן שאת עלותה שילם.

למרות זאת, כפי שנראה להלן, עדיין יש מקום לחייב את הנהנים מהפעלת המזגן לשלם על כך לזה שהפעיל אותו מכספו.

הגמרא במסכת בבא בתרא (גג:) עוסקת במי שבנה פלטרין גדולים בנכסי הגר ובא אחר והעמיד להם דלתות, הראשון שבנה את המבנים לא עשה קנין ולכן השני שהתקין את הדלתות ועשה בכך קנין חזקה הוא זה שזוכה בנכסים. הרשב"ם על אתר (ר"ה קמא לבני בעלמא) מבאר שעצם בניית המבנים נחשבת רק הכנה להשבתת הקרקע, מאחר שהיא נותרת פתוחה לעוברים ושבים כמקרה, ורק התקנת הדלתות היא גמר ההשבתה אשר מאפשרת את התועלת הראויה, וכפי ששינונו (שם מב.) שנעילה וגידור השטח הם אלו שיוצרות קנין 'נעל וגדר' הוי חזקה. את זה לא מספקת הבנייה עצמה אלא רק התקנת הדלתות וסגירתן.

הר"י מגאש (שם גג:) כותב שבניית המבנה לא קנתה את הקרקע, אבל לאחר הבנייה נעשה המבנה חלק מנכסי הגר ויצא מרשותו של הבונה, מצב ההפקר של הקרקע לא השתנה למרות תוספת הבנייה מאחר שהיא עדיין פרוצה לכל עובר ושבו, ורק התקנת הדלתות ונעילתן הופכת אותה לחצר משתמרת. בכך קונה השני את הקרקע שהניח אחריו הגר ועמה גם את המבנה שבנה והשיביו הראשון בנכסי הגר.

הרמב"ם (זכיייה ומתנה פרק ב הלכה ט) פסק להלכה כמבואר בגמרא שהשני קונה. וכתב המגיד משנה (שם) שלא נתבאר מדבריו אלא שהשני קנה את נכסי הגר, אך לא אם קנה גם את הפלטרין שבנה הראשון על הקרקע. והביא שמדברי הר"י מגאש שהבאנו מבואר שבניית הפלטרין שלא הועילה לקנות את הקרקע נעשית הפקר וכחלק מנכסי הגר ולכן השני במעשה התקנת הדלתות ונעילתן קנה גם את הפלטרין.

ב. מחלוקת הראשונים בתשלומי השני לראשון

למרות האמור שהיורד השני, זה שבנה את הדלתות ונעל, וזכה בנכסי הגר, עדיין חייב הוא לשלם ליורד הראשון, שבנה את הפלטרין וניסה ללא הצלחה לזכות בנכסי הגר בעצמו, כדין היורד לתוך חורבת חברו ובנאה.

ונחלקו ראשונים לגבי הסדר התשלומים שצריך להיות בין היורד השני הזוכה בנכסים לבין הראשון:

בנמוקי יוסף (בבא בתרא כח: מדה"ר ד"ה ליבני) מבואר בשם הריטב"א (גג: ד"ה הבונה) שמכל מקום הראשון נחשב כיוור ברשות וידו על העליונה. ולכן אף כשהאבנים שמהן בנה את המבנה היו מוטלות במגרש שהניח אחריו הגר המנוח, ואף שבניית המבנה לא סייעה לו לקנות את הנכס כולו, מכל מקום הוא כן קנה את האבנים עצמן, והגם שירד לשרה הפקר בעת שבנה את הפלטרין נחשב יורד

לחורבת חברו ובנאה ברשות, ועל השני לשלם לו את מלוא המחיר כפי מה שאדם רוצה לשלם לפועל שיעשה מלאכה זו.

בתוספות רי"ד (בבא בתרא שם אות סד) כתב שאף שהשני קנה את הקרקע, מכל מקום הראשון זכה בלבנים, והשני צריך לשלם לראשון כדין היורד לחורבת חברו ובנאה שלא ברשות, שאם היא חורבת העומדת להיבנות נוטל כדין היורד ברשות, ואם היא חורבת שאינה עומדת להיבנות נוטל רק באופן שההוצאה אינה יתירה על השבח. וקצת נראה שדעת הריטב"א דכיון שהשרה הפקר וברשות קעביד, לעולם נחשב הראשון ליורד ברשות שנוטל כאשר פועלי העיר.

מאידך, שיטת הרמ"ה (יר רמ"ה בבא בתרא נג: אות רכה) שבמקרה שהלבנים המקוריות היו אף הן של הגר, לא זכה בהן היורד הראשון, שאף שהתכוון לקנות את הנכסים באמצעות הבנייה, מכל מקום לא התכוון לקנות את הלבנים עצמן במעשה זה ולכן לא קנה. וכתב עוד שכאופן שהאבנים שייכים לראשון לא יזכה השני בקרקע, דכיון שלהלכה היורד לחורבת חברו רשאי לומר 'עצמי ואבני אני נוטל בחזרה', אין שום משמעות להתקנת הדלת לבניין שעומד להתפרק, נמצא שלא זכה הראשון כי לא התקין דלת, ולא השני שהתקין דלת לבנין שאין לו קיום. אך הרי"ד (שם) כתב שאין לו זכות ליטול את אבני הבנין, ורשאי השני להביא לו אבנים אחרות תמורתם, נמצא שהדלת הותקנה לבניין שיש לו קיום, ונראה שגם הרי"י מיג"ש סבר כן, שאם לא כן, הרי על אף שביטל את האבנים לקרקע, לא יגרע מכל יורד לחורבת חברו שיכול לומר 'עצמי ואבני אני נוטל', ובהכרח שאינו יכול לדרוש לקבל דווקא עצים אלו, ויכול בעה"ב לתת לו עצים אחרים תמורתם.

הטור (סימן רעה סעיף י-יא) הביא את דברי הראשונים וכתב בשם הראשון שהאבנים קנויות לראשון בבנייתם ולכן השני לא קנה את נכסי הגר כיון שהראשון יכול ליטול את עצמי ואבניו, ונמצא שאין משמעות לנעילת הדלתות בידי השני, ולכן הסוגיא מדברת כאשר שלח פועלים לבנות את החורבה. ונפרישה (אות יא) ביאר שדעת הרא"ש היא כדעת הרמ"ה בזה שאם האבנים של הראשון לא זכה השני בהתקנת הדלת, אלא שלדעת הרא"ש הראשון קנה את האבנים בבנייתם ובוה סובר דלא כהרמ"ה.

נמצא שיש כמה מחלוקות בראשונים: א. דעת הרמ"ה והרא"ש שיכול הראשון לומר 'עצמי ואבני אני נוטל וממילא לא זכה השני בהתקנת הדלת, ולכן הם העמידו באופן שלא זכה הראשון באבנים, אך שאר הראשונים סברו שאפילו אם האבנים של הראשון קנה השני את הבנין.

ב. דעת שאר הראשונים שהראשון זכה באבנים של הגר בהגבתם לבניה, מלבד דעת הרמ"ה שכתב שאין כוונתו לזכות בהם אלא רק בבניין כולו.

ג. הרי"י מיג"ש הוסיף שאפילו בנה מאבניו הפרטיות בקרקע הגר, ביטל את האבנים לקרקע והם יוצאים מרשותו. ואילו להרמ"ה והרא"ש לא מועיל הביטול, לפי שלא גרע מהיורד לחורבת חברו שלא ברשות שיכול לתבוע עצמי ואבניו בחזרה, ונמצא שאין כאן בנין.

מחלוקת זו משתקפת להלכה בשולחן ערוך (סימן ערה סעיף כא): המחבר פסק שהאחרון שהעמיד את הדלתות קנה והראשון שלא עשה מעשה בגוף הארץ לא קנה. והרמ"א כתב על כך שיש אומרים (דעת הרא"ש) שכל זה רק כשהראשון בנה בעצים ואבנים של הגר ולא התכוון לזכות בהם רק על ידי הבנין כולו, אך אם התכוון לזכות באבנים ובעצים עצמם או שהביא אותם משלו, אזי גם השני לא קנה כלום והרי הקרקע הפקר כמות שהיתה מתחילה עם פטירת הגר. ויש אומרים (דעת הרי"י מיג"ש) שאפילו אם בנה הראשון באבניו, זכה השני בנכסי הגר.

כדברות משה (בבא בתרא סימן מט ענף ה) כתב שגם לדעת הרי"י מיג"ש שחידש שהראשון מבטל את אבניו הפרטיים לרשות ההפקר של הגר, אין הכוונה שהוא מפקר את האבנים לגמרי, אלא רק שהוא

מבטל את רשותו בהם שיזכה בהם מי שיזכה בחורבת הגר, אבל דינו כיווד לחורבת חברו שמקנה את האבנים עצמם לחברו ונוטל ממנו את דמיהם.

העולה לענייננו מכל האמור הוא שלכל הרעות מאחר שהראשון לא השביח בחינם על דעת להפקיר את עציו ואבניו, גם אם אינו יכול לישול את עציו ואבניו, מקבל הוא לכל הפחות את דמיהם, וזאת אע"פ שלא זכה הבונה בשום דבר, ולא השביח אלא נכסי ההפקר, יכול לתבוע אח"כ מהנהנה את הוצאתו עבור ההנאה הבאה לאחר זמן לנהנה. ומכאן נדון לענייננו, שהגם שלא זכה המפעיל בשום דבר ממוני בהפעלת המזגן, וגם לא השביח את נכסי המתפללים, יכול הוא לתבוע עבור ההנאה הבאה לאחרים מההוצאה הכספית שלו.

ג. שילם לגוי תמורת ביתו ובא אחר ועשה קנין

דין נוסף שממנו נוכל ללמוד לענין שלפנינו הוא דין הגמרא (בבא בתרא נד): שנכסי גויים הרי הן כמדבר וכל המחזיק בהם זכה בהם. כפי שמבאר זאת הרשב"ם על אתר, כאשר יהודי הגיע להסכם עם גוי לגבי רכישת נכס של הגוי, הגוי קיבל את תמורת הנכס במזומן והלך לדרכו, אך היהודי הרוכש לא הספיק לעשות קנין חזקה לפי הלכה, ובא יהודי אחר ועשה קנין כבנכסי הגר, קנה את הנכס לעצמו.

הרשב"ם מביא מי שפירשו שהשני חייב להחזיר לראשון את המעות ששילם לגוי, אך דוחה שיטה זו ואומר שאינה עולה בקנה אחד עם דברי הגמרא על כך שנכסי הגוי במצב זה הרי הם כמדבר. לכן כותב הרשב"ם, שאף שבוודאי נחשב השני לרשע, גרוע לפחות כמו הנוטל חררה מעני המהפך בה, אינו חייב לשלם [אגב, מדבריו אלו מוכיח הרמב"ן שם שלא כדברי רבנו תם שאמר שבכל מקום שנאמר ש'נקרא רשע' בית דין מחייבין אותו לשלם].

הרעה שאותה בא רשב"ם לשלול היא דעת רב האי גאון (ספר המקח שער יד), והרמב"ן על אתר מצדד בעמדה זו ומסביר שמאחר שסיבת הסתלקותו של הגוי מהנכס הייתה מתן הדמים בידי היהודי הראשון, נמצא שהזוכה בנכסים נהנה מכספו של הראשון, וזהו 'משתרשי ליה', שממונו של הראשון בידיו ולכן צריך לשלם לו מה שנהנה מחמת הוצאתו.

הריטב"א תמה על הדברים, כיצד נוצר חיובו של השני כלפי הראשון, והלא אף אם היה ראובן במפורש נותן לגוי כסף כדי שיתן את השדה לשמעון היה הרבר נחשב למתנה ולא היה מזיק את שמעון לשלם לראובן פרוטה לפרוטה, לא כל שכן במקרה המדובר שראובן לא הוציא לתועלת שמעון אלא לתועלת עצמו, ורק בביש מזול לא עשה קנין כדבעי והותיר פרצה לשמעון לבוא ולזכות בנכסים. לכל היותר, סבור הריטב"א, היינו יכולים להבין אילו פנה היהודי הראשון ותבע את הגוי שיחזיר לו את הכספים בשל הצורה הרשלנית שבה התבצעה העברת הבעלות, וגם במצב כזה, לא יכול היה הגוי לחזור ולתבוע את שמעון שסוף סוף זכה מן ההפקר.

הדברות משה (ב"ב סימן נ ענף ד) מבאר את שיטת רב האי גאון והרמב"ן, שנתנת הכסף של הראשון מונעת מהגוי לשוב ולשלוט בנכס ועובדה זו היא מה שעומדת ומאפשרת כל העת את זכייתו של שמעון בנכס, לכן נחשב הרבר שממונו של ראובן מהנה את שמעון בפועל. ברגע ששמעון קונה את השדה נגמרת הזכות של ראובן לקנות את הקרקע, זכות שעמדה לו מול הגוי, אבל מאחר שהיא הייתה מתחילה שלו, על שמעון מוטל לשלם לו עליה. ודומה הרבר לשיטת הראשונים שנקטו לגבי נכסי הגר שאף שהשני יכול לזכות בנכסי הגר באמצעות הקניין שיבצע בפלטריין שבנה הראשון, מכל מקום נחשב הרבר שהנהגה באה לידיו מכח כספו של הראשון ועל כן יהיה חייב לשלם לראשון את הוצאותיו.

ולדעת הרשב"ם שנקט שהשני אינו צריך לשלם לזה שסילק את

הגוי בממונו, מבאר הדברות משה את החילוק בין מקרה זה למקרה של נכסי הגר, שדווקא במקרה של נכסי הגר שהקרקע שבה זוכה השני השתבחה באבניו ועציו של הראשון אז צריך לשלם. אך כשלא נעשה שבה בעצם הקרקע שלו אלא שהזכייה התאפשרה כתוצאה מהשקעתו הכספית של הראשון במקום אחר, בזה אין אנו אומרים שהנאותו העקיפה של השני תחייב אותו לשלם לראשון.

למעשה נפסק בשולחן ערוך (סימן קצד סעיף ב) שגם כאשר לא נהנה מגוף השבח הקרקע, אלא בדומה למקרה של לקיחת השדה מהגוי, בא לו הרווח כתוצאה מהשקעת של חברו, הרי הוא חייב לשלם לחברו את הוצאותיו.

ומכאן למקרה שלפנינו, האפשרות של משתתפי שיעור הרף היומי ליהנות מן החרד הממוזג התאפשרה רק באמצעות כספו של ראובן, ולכן למרות שראובן לא זכה בשום דבר שהרי המקום אינו הפקר אלא עומד לשימוש לכלל הציבור, ולמרות שראובן לא השביח את ממונו הנהנים, כיון שנהנו מההוצאה של ראובן חייבים לשלם לו וכדין משתרשי.

ד. כשהחסרון נועד לאפשר את ההנאה חייב

שאלה מעניינת העלה לדיון הגאון בעל שו"ת בית שלמה (חושן משפט סימן קכה), לאור מה שאמרנו שכאשר מתאפשרת הנאה מסוימת מחמת ממונו של פלוני, יש לשלם על כך, מדוע שלא בכל פעם שמישהו מפקיר חפץ ואחר זכה בו, יוכל המפקיר לחזור ולתבוע את מי שזכה בחפץ במלוא דמיו, שהרי הנאותו של הזוכה התאפשרה רק באמצעות הפקרת ממונו של המפקיר. והתשובה המוכרחת היא שכאשר ההנאה מגיעה לזוכה רק לאחר שכבר עזב הממון את רשותו של המנהג, אין זה נידון כדיני משתרשי ליה ולא נחשב שבאה לידו הנאה ממנו של זולתו.

נמצא שהאפשרות להתחייב כשנהנה מחסרונו של חברו הוא רק כשנהנה בשעת ההתחסרות ומעצם ההתחסרות. וביאר לפי זה את שיטת הרמב"ן שהבאנו לגבי רוכש הנכס מן הגוי שקרמו חברו וזכה בנכס, שמכל מקום משלם לראשון, כי אין הרבר נחשב שברגע שנתן הראשון את המעות לגוי נסתלקו המעות מרשותו, אלא כל הזמן עומדות הן לו למול הגוי לאפשר לו להשלים את ההליך ולקנות את הקרקע, ובזכות זו גופה השתמש השני כדי לזכות בנכסים ולכן נחשב שנהנה מהתחסרותו של הראשון.

מכל מקום נתן הבית שלמה כלל בדבר: כאשר ההנאה אינה מגוף הדבר המתחסר, אפשר לחייב את הנהנה רק כאשר נהנה מיד עם ההתחסרות, וזו הסיבה שאין לחייב את הזוכה בהפקר לשלם את דמי הנאותו למי שהפקיר את החפץ.

במקרה שלפנינו אפשר לדון האם הרבר דומה למפקיר חפץ, שכיון ששילם ראובן את דמי הפעלת המזגן כבר התחסר ממונו ועצם פעולת המזגן אחר כך היא כבר פועל יוצא. כאשר באו משתתפי השיעור לחדר, כבר היה המזגן פעיל והפעולה לא הייתה ניתנת לעצירה, כך שהם אינם נהנים ישירות מהתחסרות ממונו של ראובן. ומאידך מאחר שזו דרך ההנאה מתשלום המעות, שמא דומה הרבר למקרה שבו היהודי הראשון נתן את המעות לגוי כדי שיאפשר לו לזכות בשדהו, ובשלב זה קפץ היהודי השני וניצל את האפשרות כדי לעשות מעשה קנין ולזכות בשדה שממנה נסתלק הגוי, ובדומה לשם יאמר גם כאן הרמב"ן שנחשב שמשתמש בהנאה שהתאפשרה מממונו חברו וחייב לשלם.

כסברא זו מצאנו שנקטו האחרונים, שכאשר התשלום וחסרון הממון נעשה עבור עצם הנאה זו שבה נהנה לבסוף השני, וראוי שחייב לשלם לשני ולא שייך לדון זאת כ'זה נהנה וזה אינו חסר'.

הדוגמה שבה עסק האור שמח (גזילה ואבירה פרק ג הלכה ט) הייתה המקרה שבו עסקו תוספות במסכת בבא קמא (שם) בו תחב אחד

את חבירו לתת. לפי זה במקרה שהדבר לא הכרחי, לא ניתן לכפות). אולם בנידון שלפנינו שנמסר שיעור דף היומי בשטיבל, והדבר ידוע שקשה מאוד להתרכז בלימוד עצמי במקום מצומצם בו הכל שומעים ומקשיבים לשיעור הנישא ברמה, ובוודאי ראובן לא היה יכול להישאר במקום וליהנות כמתוכנן מהמוזגן לשעת לימוד שקטה ונעימה, נמצא הוא לא נהנה כלל מההוצאה שהוציא עבור המוזגן, ואחרים אכלו חילו, וזה דומה לקונה מהגוי שקנה עבור עצמו או למשביח עבור עצמו בנכסי ההפקר, דכיון שהוא לא נהנה מהוצאת הממון שלו עצמו, האחרים שאוכלים חילו צריכים לשלם לו וכדין משתרשי.

ו. החלל אינו מוקנה או מושכר למפעיל המזגן

וכמובן שכל האמור הוא רק לגבי תשלום מדין 'נהנה' ומשטרשי ליה, אך אין הדבר נידון כדבר מה שנקנה לבעלותו של ראובן, והאפשרות להפעיל את המזגן מראש אף בתשלום, הייתה מוגבלת ליריעתו שגם אחרים עשויים להצטרף אליו ללימוד או לתפילה באותו חדר כמקובל ב'שטיבלאך' ציבוריים, ולכן ודאי שאינו יכול לתבוע ממשותפי השיעור 'קנו ממני את הזכות להשתמש בשלושים שקלים' או בחרו לכם חדר אחר, ואינם חייבים לשלם לו מעבר לסכום שהוציא בעצמו.

וזה דבר המשפט

- המשביח נכסי הפקר שלא על מנת להפקירם ובא אחר ונהנה מהשקעתו של הראשון חייב לשלם לראשון את דמי הנאתו בשיעור ההוצאה שהוציא הראשון.
- גם במקרה כמו זה הנדון לפנינו, קיימא לן שאף שאין ההנאה מגוף ההשכחה שהשביח הראשון, אלא שעל ידי מעותיו של ראובן נגרמה הנאה לשמעון, חייב לשלם לו דמי הוצאתו.
- מאחר שראובן לא יכל לעשות את השימוש המקורי שבו הפך במקביל לקיומו של השיעור באותו חדר, נחשב הדבר ששמעון אכל את חסרונו של ראובן, ולכן אין זה בכלל 'זה נהנה וזה לא חסר' אלא זה נהנה מחסרונו של חברו וממעותיו ולכן חייב לשלם את הוצאותיו.
- ואולם אין כאן דבר הנקנה, ולכן לא יכול ראובן לעשות 'סחורה' באוויר הממוזג ולתבוע תמורתו מעבר למה שהוציא, שכן שורש החיוב הוא ההנאה ממעותיו ולא רכישת דבר משלו.

לחברו תרומה לתוך בית הבליעה, האוכל הנתחב נמאס מאכילה כבר לפני הבליעה ובכל זאת חייבוהו התוספות לשלם מדין 'נהנה', מאחר שהנאתו באה עם התחסרותו של חברו ומעצם התחסרות זו. לכן שונה הדבר ממי שנטל השר את ביתו והשאיל אותו אחר כך ליהודי אחר שנפסק (סימן ססג סעיף י) שאין היהודי השני צריך לשלם לראשון, מאחר שהתחסרותו של הראשון לא נעשתה כדי לספק את הנאתו של השני אלא בגזירת השר. וההשאלה לשני נעשתה לאחר מכן.

לפי סברא זו ולפי מה שהבאנו מהבית שלמה, עולה ששמעון ויתר חברי השיעור מעוניינים ליהנות מצינת המזגן שבאה מהתחסרותו של ממון ראובן ועליהם לשלם על כך. ולכן נראה כי לא זו בלבד שאם בשעת מעשה, בטרם כבה המזגן, היה אומר ראובן לנאספים: השתפו עמי או בחרו לכם חדר אחר, והם נהנו להישאר במקום, בודאי שעליהם להשתתף עמו, אלא שגם לאחר מעשה, יכול ראובן לתבוע מהם להשתתף לפי חלקם בעלות הפעלת המזגן מאחר שהנאתם נובעת מחסרונו ממונו.

ה. מזגן לאחד מזגן למאה?

אלא שכנגד טענה זו עומדת טענה פשוטה: המקום הוא מקום ציבורי ולכן יכול ראובן להתכבד ולשבת היכן שתכנן ושאר האנשים יצטופפו לצדו ויאזינו כהרגלם בקודש לשיעור הדף היומי. כולם יהנו יחד מן האוויר הצונן, מחיה הנפשות, וכך 'אלה נהנים וזה אינו חסר', כיצד ניתן לחייב את שאר הנאספים על הנאתם ממילא לצדו של ראובן שמהנה את עצמו באמצעות ממונו.

ואכן ברמ"א (סימן רסד סעיף ד) פסק על פי רבינו יחיאל שהמציל ספריו ויחד ניצלו גם ספרי חבירו, שאינו יכול לתבוע הוצאות מחבירו שהרי הוא הוציא עבור עצמו, וחבירו שנהנה הרי הוא בבחינת 'זה נהנה וזה לא חסר', רק כתב לחלק שאם המציל ירד מראש על דעת להציל את שלו ואת של חבירו, חייב חבירו לשלם לו חצי מההוצאות שהרי הוא הוציא עבור שניהם.

לפי האמור, אדם שמדליק את המזגן עבור כל מתפללי המניין מתוך כוונה לתבוע מהם לשלם את דמי הנאתם, יהיה זכאי לקבל חזרה מהמתפללים את דמי המזגן מהמתפללים, שהרי בוודאי כל אדם שמה לשלם סכום נמוך מאוד המתחלק בין כל המתפללים כדי להנות ממיזוג טוב ומריכוז בשעת התפילה, אולם המדליק מזגן עבור עצמו לחוד כדי ללמוד בשטיבל, ושוב הגיע אדם נוסף ונהנה גם הוא מהמיזוג זה בבחינת 'זה נהנה וזה לא חסר' והוא פטור. וכן המדליק מזגן כתרומה לציבור אינו יכול לחזור בו ולתבוע מהמתפללים לשלם את דמי המזגן. אלא שבדרך כלל, קשה לבוא ולהוציא משאר המתפללים תשלום על הנאתם מדמי המזגן, זאת משום שברוב המקרים המתפללים יכולים לומר שהלה התכוון לתרום זאת, וכי היה עושה זאת בכל מצב, ואפילו כשמדליק עבור כל המתפללים, הרי אם נראה הדבר – כפי שהוא אכן במקרים רבים – שהמתפללים מצידם לא היו מפעילים את המזגן, והיו יכולים לוותר על הפעלת המזגן בשעת התפילה, הרי שלא יוכל המפעיל לתבוע מהם לשלם על כך. [ראה נתיבות המשפט סימן רסד (סק"ו) שביאר דברי רמ"א שאם ירד על דעת שניהם חייב ליתן לו, שמאחר ואי אפשר להינצל בלי הוצאות, ממילא כל אחד יכול לכוף

מודעה רבה לאורייתא

ניתן להשיג את הספר 'מכתלי ביה"ד' ברכים א' וב', ובו עשרות פסקי דין נבחרים מהתוך המהדור בדיני ממונות הלכה למועשה. מוגשים בשפה ברורה השווה לכל נפש.

בטל': 1800-22-55-66

